

Боркошова С.М., Алибаева М.С.

ЖАШ МУУНДАРДЫ БИЛИМДҮҮ ЖАНА АДЕПТҮҮ БОЛУУГА ТАРБИЯЛОО

Боркошова С.М., Алибаева М.С.

ВОСПИТАНИЕ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ ОБРАЗОВАННОСТИ И ПРАВСТВЕННОГО

S.M. Borkoshova, M.S. Alibaeva

TRAINING THE NEXT GENERATION OF EDUCATION AND MORAL

УДК:355/233.23

Бул макалада келечек муундарды билимдүү, илимдүү, адептүү, ыймандуу, руху таза, мекенин, элин, жерин жана китепти сүйүүгө, коомго пайда келтирүүгө тарбиялоо жана аларды ар тараптан гармониялуу өнүгүүгө үндөгөн материалдар берилди.

This article contains materials appealing the future generations to be well-educated, with good moral, conscientious, pure-minded, to love motherland, nation, people and books, bring them up be useful to the society and develop them harmonically from every quarter.

«Адамдын акыл-эси илим-билим менен агарып, жүрөгү ишенимге толуп турушу керек» Фетхуллах Гүлен.

Окутуу илиминде «илим» жана «билим» түшүнүктөрү өтө кеңири колдонулат. Бул экөө тең адамдын иш-аракети менен байланыштуу.

Илим- жаңы билимдерди өндүрүүгө арналган иш-аракеттердин натыйжасы. Ал эми билим-жаратылышты жана коомдогу предметтердин жана кубулуштардын адамдык аң-сезиминдеги чагылышы.

Биз жашап жаткан XX-XXI кылымдарда ишен-бөөчүлүк, ишенимсиздик коомду адепсиз абалга жеткирди. Билим-илим бири-бири менен ажырагыс байланыштагы түшүнүктөр. Билим айкындалган аныкталган маалыматты билдирсе, илим-анын мазмунун жана маңызын, калыптануу жана өнүгүү мыйзам ченемдүүлүктөрүн жана башкаларды айкындоочу амал. Педагогикалык илим тарабына билим берүүнүн максаты катары аныкталган «ар тараптан шайкеш өнүккөн инсанды калыптандыруу».

Бүгүн билим улуттук коопсуздукту укуктук көз карандысыздыкты жана илимий интеллектуалдык баймананы сактоонун бирден-бир маанилүү маселесине айланды.

Билим берүүдө сабырдуулук керекпи? Билим берүү дайыма келечекке умтулуу, анын негизги пайдубалы- адамдарды толеранттуулукка тарбиялоо деп эсептейт. Сабырдуулук-моралдык сапат, ал ар кандай тоскоолдуктарга жана күтүлбөгөн кырдаалдарга карабастан коюлган максатка жетүүгө болгон ишенич, ички жана тышкы каршылыктарга карабастан тандап алган идеалдарга жана принциптерге берилгендик, кырдаалга акыл-эстүү баа берүү чындыкты адамдарга чыдамдуулук менен ынанымдуу түшүндүрүү.

Билим алсаң, урмат сый алып келет,

Билим сага акыл-ой кубат берет!
Билим деңиз түбү да, чеги да жок,
Кана сузсаң азайбайт толо берет.

Ж.Баласагын Шоокум №5
(69) май 2012-жыл 36)

Уруктун өнүп чыгуусу үчүн күндүн нуру, топурак аба жана суу сыяктуу факторлор түздөн түз таасирдүү болгондой эле, маданияттардын деги эле адам баласынын адам бойдон калуусу үчүн да түздөн-түз таасирдүү болгон кээ бир факторлор бар. Алардын эң башында албетте билим берүү келет.

Мындан кылымдар мурун азыркыдагыдай жогорку окуу жайлар, лицейлер, ар бир балага жекече мамиле кылган кымбат баадагы балдар бакчалары болбосо да билим берүү, элдин аң сезимин ачуу тарыхтын эч бир доорунда актуалдуулугун жоготкон эмес. Эгер кайсы бир жерде же доордо билим берүү актуалдуулугун жоготсо, бул көрүнүш убакыттын өтүшү менен өзүнүн терс таасирин көргөзүп ал жердин элин коркунучтуу оору сыяктуу каптаган.

Билим берүү мамлекеттик деңгээлдеги кызматчылардын дагы, жеке адамдардын дагы көңүл кош мамилеси кылбашы керек болгон өтө орчундуу жана маанилүү маселе.

Дыйкандын талаасындагы эгиндерин сугаруусу эмне болсо, адамдын аң сезими үчүн билим берүү да ошондой нерсе. Темир устанын отко кызыган темирди балка менен удаа удаа уруусу кандай маанилүү болсо, адам баласы үчүн билим алуу ошончолук маанилүү. Дүйнөлүк олимпиадага катышкан спорт чеберинин жылдар бою эч тынымсыз ар күнү белгилүү режим менен ар кандай көнүгүүлөрдү жасаганы канчалык маанилүү болсо, адам баласы үчүн билим алуу ошончолук маанилүү. Анткени адам баласынын аң сезими да тынымсыз сугарылып турууга, тынымсыз бышып жетилүүгө жана тынымсыз кыймыл аракетте болууга муктаж. Бир сөз менен айтканда адам «баласы бешиктен мазарга чейин билим алууга муктаж», эгер ала турган билими Кытайда болсо да. Эгер материалдык жактан өнүгүүбүздүн узак мөөнөттүү болушун кааласак, жылдап тер төгүп, эмгек кылып, тапкан байлыгыбыздын жыйынтыгында улуттук баалуулуктарыбыздан узак, адеп-ахлак түшүнүгү муун өстүрүүдөн кооптонсок анда дагы кеч болуп кала элегинде жаш муунубуздун бир гана курсагынын тоюп, кийиминин жылуу болуусун эмес, ошону менен бирге моралдык

жактан да туура булактардан сугарылып чоңоюлары үчүн керектүү шарттарды түзүп берүүбүз зарыл.

Элибиз байыртадан өзүнүн адептүүлүгү, ыймандуулугу, рухий дүйнөсүнүн байлыгы менен даңктуу. «Эстүүнүн өзүн сыйлап, сөзүн сүйүп, билимиң аз, көп болсо ойго түйгүн», деп Жусуп Баласагын бабабыз айткан.

Чыныгы өз кесибин сүйгөн ар бир педагог өзүнүн студентин психологиялык жактан билүүсү зарыл. Окутуучу психологияны теориялык жана практикалык жактан терең билсе, ал студентти ар тараптан сезет, аларды терең көрө алат. Чындыгында эле жалпы алганда педагог эксперименттин негизинде окуу-тарбия процессин уюштурат, студенттин айрым бир өзгөчөлүктөрү жөнүндө салыштырмалуу ачык-айкын кеңештерди, сунуштарды студентке, тайпа жетекчисине, ушул тайпага сабак берген окутуучуларга, ата-энесине кеңештерди сунуштарды берип турушу мүмкүн.

Азыркы учурда психологияда жаңы машинаны ойлоп чыгуу же «космосту» ачуу өз ченеминде аңкоолук болор. Ошону менен бирге бул аңкоолукта айрым бир окмуштуулар тубаса жөндөмдүүлүккө, генге таянышат. Ата-бабаларыбыз «баланы тууру тууйт экенсин, кыялын кошо туубайт экенсин» деген акылман сөзүн айтып кетишкен.

Адам үчүн эң кыйыны күн сайын адам болуу (Ч. Айтматов)

Барагына бүт ааламды батырган,

Билим кени китеп чындап акылман.

Келечектин кең болуусун кааласаң,

Достошука кааласаң китеп менен.

Барактарда балдай баалуу билим бар!

Барктап аны убагында илип ал!

Жаздай жаркын, кубулжуган күн келет!

Жазбай окуп курбу кылсак таштабай!

(Шоокум №2 (90) февраль)

Жаш муунду рухий-ыймандык интеллектуалдык, укуктук жана маданий жактан өркүндөтүү максатында мугалимдин милдети-бул өсүп келе жаткан жаш муундарды ата-бабаларыбыздан бери сакталып келген жүрүш-туруш эрежелерине, өзүн туура алып жүрүүгө, адеби менен орундуу сүйлөөгө «улууну урматтап, кичүүнү ызааттоого» ата-энесин кадырлап барктоого, ден-соолугун чыңдоого, терс жоруктардан алыс болууга алдыңкы сапаттарга тарбиялоо болуп саналат.

Мына ушул максатта биз окутуучулар таалим тарбия учурунда балдарга адептүүлүк, ыймандуулук, ынтымактуулуктан баштап, кыздардын сапаттары, эр жигитке тиешелүү касиеттер жөнүндө айтып берип, өзүн-өзү интеллектуал жактан өркүндөшүнө, өз укугун, эркиндигин коргоого, жоопкерчилигин сезе билүүгө багыт бере алышыбыз шарт. Себеби адеп-ахлак, ыйман-коомдун тиреги, рухий ыйман болсо мамлекеттин пайдубалы. Жоопкерчилик болсо, адамдын бийик сапаты, көркү, даңкы жана сыймыгы.

Жаш муундар бардык жактан өнүккөн билим, тарбия алганда кандай саясий, экономикалык

кырдаал болбосун ага туруштук бере алгыдай таалим тарбияга жетише алганда ошол коом өнүгөт, өсөт.

Адептүүлүк жана рухий ыймандык касиеттерине ээ болуу-бул эң жооптуу жана маанилүү милдеттер.

Адептүүлүк-чыныгы инсандын касиети. Адеп төрөлгөндөн башталып өмүр бою улантылат. Адептин күзгүсү адам, өзүнүн кемчилигин жана жетишкен ийгилигин башка адамдар аркылуу көрө алышы мүмкүн. Биз жаштарга өзүнө-өзү күзгү болуп, терс сапаттарын көрө алышына багыт беришибиз зарыл.

Ар тараптан өнүккөн личносту калыптандыруу процесси төмөнкүдөй негизги багыттарды: идеалык-саясий, акылмандык, адеп-ахлактык, эстетикалык жана физикалык тарбияны өзүнө камтыйт. Саясий-идеялык тарбиянын маңызында – жаштардын демократиялык көз карашын (аракеттин практикасы жана ишенимин, билимдин кошундусу) коомдук саясий активдүүлүгүн жана башка максаттарын калыптандырууда турат.

Акыл тарбиясынын милдеттерине өзүнүн окуу иштерин уюштуруунун, акыл ишмердүүлүгүндө навик менен ыктын рационалдуу калыптануусунун, окуп-таануудагы жөндөмдүүлүктүн, кызыкчылыктын керектигин, өнүгүүсүнүн окуунун коомдук маанидеги мотивдеринин калыптануусунун билимдердин негизинде студенттерди систематикалык билимде куралдандырып жабдуу керек.

Адеп-ахлактыкка тарбиялоо жүрүм-турумдун адеп-ахлактык тенденциясындагы баалуу багыттар, мамиле, ишеним, калыптануу адеп-ахлактык ишеним-практикада этиканын ченемдерин топтоо жана ал ченемдерде болуу болуп саналат.

Охлахома университетинин профессору Том Бойд М. Фетхуллах Гулендин билим берүү идеясына төмөнкүдөй баасын берет: «Бул билим берүү жогорку адеп-ахлактуулуктун универсалдуу баалуулуктарына жана принциптерине негизделген. Мында жөн гана окутушпайт, балдарга тарбия берүү кандай болушу керектигин жашоодо өздөрүнүн мисалында көрсөтүшөт.

Бул лицейлерде тарбияланган жаш адамдар тышкы дүйнө менен оңой эле байланыш түзбөстөн, өз кишидей эле дүйнө жарандары боло алышат. Муну менен бирге алар улуттук ар намысты сакташып, өз өлкөлөрүн сүйүшөт, башка маданияттарды урматташат жана жогорку адеп-ахлактуулук менен өзгөчөлөнүшөт [5]

Азыркы шартта М.Ф. Гулендин өркүндөп өнүгүүгө тоскоол болгон үч оору – билимсиздик, жакырдык жана укуктук теңсиздиктен кантип кутулуу жөнүндөгү ойлору өтө маанилүү. “Жүрөктү, ыйманды, акылды илимдин жарыгы жаркыратышы керек” – дейт Фетхуллах Гулен. [5] Билим берүү – бул бир кишиден экинчи бир кишиге жөн гана билимди өткөрүү эмес. Чындыгында, студенттер өздөрүнүн окутуучуларынан үлгү алып, теория менен практиканы айкалыштырып, өздөрүнүн жеке жашоо турмушунда колдонуу процесси. Бул көз

караштан алганда, окутуучу студент үчүн өрнөк болоорлук денгээлде үлгү болушу керек. Ал өзүнүн күндөлүк жүрүм-туруму менен студенттерге билимдүү жана адептүүлүк жүрүм-турум моделин окуу жана илимий иштер менен кантип чогуу алып жүрүүнү көрсөтүүсү керек.

“Адам билим берүүнү жана тарбияны кесип катары кабыл албастан, түбөлүк жашоого жетүүнүн ыйык жолу катары кабылданганда убакыт жана айлык акы жөнүндө ойлонбойт”.

Билим берүү концепциясында мугалимдин орду, мааниси жалаң эле мугалимдин жоопкерчилигин, берилгендигин жогорулатуу, аларга зор милдеттерди артуу менен чектелбейт. Анда мугалимди даярдоо, тандоо, өстүрүүчүгармачылык менен иштөөсү үчүн шарттарды түзүү, окуу-методикалык жактан камсыздоо ж.б. толуп жаткан маселелер ар тараптан камтылган. Жаш муундарды өстүрүү, тарбиялоо кандай татаал, узак машакаттуу процесс болсо, мугалимди өстүрүү, кам көрүү да ошондой эле татаал процесс.

Мугалимди даярдоого, өстүрүүгө арналган иш чаралардын системасы атайын белгиленген таалим-тарбиянын негизинде жүргүзүлөт. Педагогика жаатындагы илмпоздор мыкты педагогдор жана кеңешчи методистер, жаш мугалимдер сабакты пландоодон баштап, сабак өтүү методикасы, классты башкаруу, окуучунун жаш өзгөчөлүгү жана психологиясы, техникалык каражаттарды колдонуу, жаңы педагогикалык технологиялар ж.б.у.с. ар кандай темалардагы атайын даярланган семинар-ларга дайыма катышат. Мугалимдин өз билимин, тажрыйбасын өстүрүүсү үчүн профессионалдуу адистер, методистер тарабынан системалуу жардам-дар берилет.

Өлкөбүздө жыл сайын өткөрүлүп жаткан сынактардын натыйжаларына көз жүгүртсөк жаш муундун канчалык даражада окууга, негизинен китеп окууга маани берери белгилүү болот. Негизинен окуунун сынактарда ийгиликке жетүүгө таасир этери окумуштуулар тарабынан белгиленген.

“Китеп менен жашадым, китеп аркылуу бейпил жашоону таптым. Китептеги каармандарга жашоодогу адамдардан дагы жакыныраак болдум” – деген саптар менен бир улуу инсан китепти өзүнүн эң жакын досу катары көрөрүн айткан эле. Ооба, китеп адамдын эң жакын кыйышпас досу. Ар бир адам башына кыйынчылык түшкөндө достору жанында болбогонунан капага малынат. Бирок китептер андай достордон эмес. Дайыма жаныбызда. Ал эле эмес биз аларды текчеге чаң басып кеткенге чейин эстен чыгарып унутуп койсок да, ошол жерде үмүтүн үзбөй тура беришет. Алар бизге билим жана илим эшигин ачып, руханий дүйнөбүзгө бейпилдик тартуулап, жашоо турмушубузга өзүнчө өң берет.

Алар бизге берген жакшылыгы үчүн кайра эч нерсе талап кылышпайт, дайыма биздин алдыбызга коюп турушат. Ошондой эле дайыма жандап жүргөн дүйнөнү бизге тааныткан жардамчыбыз, жолдошубуз. Максатыбыз, милдетибиз аларды кайдыгерлик

өзөнүндө калтырбай, дайыма көңүлүбүздү буруп, китеп текчелеринде чаң басып унутта калуусуна жол бербөө керек. [6]

Илим эмес илимиң,
Ичин казып кирбесең.
Көп окуган пайдасыз,
Ким экенин билбесең.

(Юнус Эмре)

Илимдүүгө дүйнө жарык. (макал)

Дүйнөдө эң оор нерсе – өзүңдү-өзүң таануу.
(Генри Уиллер Шоу)

Караңгыда бир шам жак, өзүңдү да, башкаларды да жаркыратасың. (макал)

Ким болсо болсун, баарына айкөл мамиле жаса, пейилиң дарыядай чалкып турсун. Ишеним менен чыйрал, жаратылган бардык жандууну чын дилден сүй, сен сүйбөгөн, сен мамиле кылбаган эч ким калбасын. (М. Фетхуллах Гулен)

Менменсинүү жана текеберлик өтө маанилүү. Анткени улуу адам болуунун биринчи шарты-мына ушул. Анткени улуулука жетүү адам баласынын негизги максаты.

Сөзүбүздүн акырында жыйынтыктап төмөнкүлөрдү сунуштайбыз:

1. Илим байлыктан да пайдалуу. Илим сени коргойт, сен байлыгыңды коргойсуң. Илим амал менен артат, байлык болсо азая берет. Илим илимдүүгө сый-урмат алып келет, өзү өлсө да иши кылымдарга сакталып кала берет. Байлыктын күчү байлык колдо болгонго чейин гана жашайт. “Билими күчтүү минди жыгат, билеги күчтүү бирди жыгат” демекчи бул макал бекеринен айтылбаган.

2. “Китеп – үнсүз мугалим” деп ойчулдардын бирөө айткан экен. Анын сыңарындай ар бир китеп мугалим катары бизге үйрөнүүнү үйрөтөт. Ушуну менен бирге илим-билим өкүлдөрү үйрөнүүнүн эң жакшы жолу катары китепти, китеп окууну сунушташат. Анткени алар алган билиминин чоң бөлүгүн окуу аркылуу багындырышкан.

3. Китеп бул – шам чырак. Китеп окуган кишинин үйү да, жан дүйнөсү да жарыкка бөлөнөт. Ата-энелер үйдө китеп окуп балдарына да үйрөтүүсү керек. Ошондой эле ар бир үйдө атайын китеп окуу убагы да болсо, ал үйдүн баары чогуу отуруп китеп окушса абдан жакшы болот.

4. Билимсиз адам – караңгыда колуна чырак албай жолго чыккан жолоочуга окшош. Турмуштун маани-маңызы ал үчүн түшүнүксүз, көздөгөн максаты чаржайыт, бараткан багыты бүдөмүк болот. Адам баласы бул дүйнөдө татыктуу жашап, максатына жетүүсү үчүн билим алууга муктаж. Ошондуктан билимдүүгө дүйнө жарык. Билимсиздик, сабатсыздык адамдын жеке өзүн эле коомдо да залакасын тийгизет, коом ичиндеги кутту качырат.

5. Ар бир коомдун алдыга өсүүсү үчүн ал коомдун китепке болгон кызыгуусу маанилүү орунду ээлейт. Билим, илим изилдөөнү жашоого жолдош кылган, аны менен жуурулушкан коом, бул дүйнө-

нүн каарманы болуп, башкаларды артынан ээрчиткени четке кагылбас.

Ооба, азыркы убакта китепке болгон кызыгуу коом ичинде абдан начар абалда. Жыргалчылык үчүн байлыгыбызды чачып, рухту азыктандырган китепке бир тыйыныбызды ыраа көрбөйбүз. Китеп окулуусу керек, алтын барактарындагы улуу ойлор пайдаланылыш керек.

6. Келечек муундарыбызды билимдүү, илимдүү, адептүү, ыймандуу руху таза, мекенин, элин, жерин, жана китепти сүйүүгө, коомго пайда келтирүүгө тарбиялоо жана ар тараптан гармониялуу өнүккөн чыныгы инсанды калыптандыруу бул жашоодогу ар бир жарандын алдындагы эң чоң милдети.

Адабияттар:

1. Абидетегин Ж., Жапарбек уулу А. – Адам көркү адеп\ Бишкек.: 2013.
2. Бодалев Е.А., Шорохова Е.В. – Психологические проблемы формирования нового человека. Психологический журнал. 1983. Т.4.№6
3. Бим-Бад Б.М., Днепров Э.Д. – Мудрость воспитания. Книга для родителей. сост. 2 изд.. М.
4. Муратов А., Ормушев А., Борочоров Ж. –Методика.
5. М. Фетхуллах Гулен Заманыбыздын улуу ойчулу –Б. 2012.
6. Климов Е.А. Психологическое содержание труда и вопросы воспитания-М.,1986
7. Жолдошбаев Д.А., Гапаров Т.А., Накатаев М.А., Айтбаев Т.А. Окуучунун личностук психо-педагогикалык жактан үйрөнүү.

Рецензент: д.пед.н., профессор Сияев Т.Б.